

Uza “Zaključak” (270–280) koji zatvara studiju i korisni “Glosar” (281–282), čitateljsku pažnju svakako treba skrenuti na opsežne “Priloge – intervju s rudarima” (295–356). Iako izvaci iz rudarskih svjedočanstva čine oslonac osnovnim tezama svakoga poglavlja, tri cjelovita razgovora dodatno oprimjeruju Matoševićevu interpretaciju dvadesetostoljetnoga rudarskog iskustva.

Poticajna i inovativna, monografija *Pod zemljom* zasigurno pridonosi boljem razumijevanju nedavne povijesti Labinštine, ali predstavlja i važan prilog upoznavanju s kompleksnim utjecajem industrijalizacije na oblikovanje istarskih društvenih odnosa u prošlosti i sadašnjosti.

Mihovil Dabo

Branka Mogorović – Tihomir Ilija Zovko OP, *Posljednji hrvatski argonaut dr. Ante Ciliga. Razgovori o nacionalnom i univerzalnom – prilozi za biografiju*, Pazin – Pula: Matica hrvatska – ogranak Pazin / Udruga “Dr. Ante Ciliga”, Pula, 2011., 352 str.

Godine 2011. navršilo se 90 godina od početka Proštinske bune, pobune istarskoga sela protiv fašističkih zlostavljanja i maltretiranja. Ključna osoba toga događaja bio je Ante Tone Ciliga, podrijetlom iz toga istoga seljačkoga svijeta. Ova knjiga govori o njegovom burnom životu koji počinje na samom kraju 19. stoljeća i proteže se kroz gotovo cijelo 20. stoljeće, od njegova djetinjstva, školovanja, izbjegličkoga života, revolucionarnoga djelovanja, pa sve do dugogodišnje emigracije. Sama je knjiga podijeljena na 22 poglavlja kojima prethodi kratak predgovor urednika Ninoslava Mogorovića, a na kraju slijedi imensko kazalo. Već podnaslov upućuje na to da se radi o prilogu, odnosno, na papir su stavljeni razgovori koje su novinarka Branka Mogorović i svećenik Tihomir Ilija Zovko vodili 1986. godine s danas već odavno (1992.) pokojnim Antom Ciligom, pa je tako cijela knjiga napisana u obliku dijaloga. U knjizi nalazimo i nekoliko desetaka fotografija povijesnih ličnosti, ali i raznih događaja iz 20. stoljeća. Fotografije su ubačene bez ikakvoga reda i ne predstavljaju nikakvu nadopunu tekstu. Tako, primjerice, imamo fotografiju Tita u posjetu Puli dok se vodi razgovor o Ciliginu djetinjstvu.

Očekivano, u prvom poglavlju se razgovara o ranom djetinjstvu Ante Cilige u Šegotićima pokraj Krnice, njegovim istarskim korijenima i životu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, povijesti Istre i odnosima s talijanskom nacionalnom komponentom. U sljedećem poglavlju Ciliga prepričava svoje doživljaje iz Mostara, gdje zahvaljujući stricu započinje svoje školovanje. Upravo se ondje upoznaje s problemom kojim će se baviti cijeli svoj život, a to je hrvatski nacionalni problem. Dolazi u doticaj sa srpskim nacionalnim programom, ali i upoznaje svijet bosansko-hercegovačkih muslimana. U Mostaru stječe svoja prva politička iskustva, ali i doživljava prve probleme zbog svojega političkoga opredjeljenja. Nakon drugoga poglavlja prekida se razgovor o Ciliginu životu i prelazi se na nacionalne probleme u Bosni. U sljedeća dva poglavlja raspravlja se o bosansko-hercegovačkim muslimanima, njihovoj prošlosti i budućnosti te identitetu, a zatim se nastavlja razgovor o srpskom problemu u Bosni, djelovanju srpskoga nacionalizma u Bosni početkom 20. stoljeća i međunacionalnim komplikacijama. Nakon ovoga kratkoga izleta u nacionalne probleme na balkanskom prostoru, razgovor se ponovo vraća na život Ante Cilige: slijedi početak Prvoga svjetskog rata, kratko školovanje u Pazinu, zatim izbjeglički život u Brnu, kamo je bio evakuiran s obitelji. U Brnu nastavlja svoje školovanje, upoznaje jedan novi svijet, panslavenski nacionalizam, ali prije svega upoznaje svijet industrijskoga radništva i radničkoga pokreta. Ciliga prepričava i svoje ratne doživljaje kao vojnika Austro-Ugarske Monarhije na talijanskom bojištu.

U sljedeća dva poglavlja (šesto i sedmo) razgovara se o razdoblju od kraja rata do 1920. Po završetku rata vraća se u Šegotiće, zatim odlazi prvo u Križevce, a potom u Zagreb, gdje nastavlja školovanje. U Zagrebu započinje s političkim djelovanjem, drži govore, održava predavanja te upoznaje članove Komunističke partije, čiji član i sam ubrzo postaje. Ubrzo odlazi u Ljubljano, zatim u Beč, sudjeluje u Mađarskoj revoluciji 1919., pa se vraća u tadašnju Kraljevinu SHS. Odlazi potom u Prag, gdje kratko studira, a onda se u ljeto 1920. vraća u Istru. U poglavlju koje slijedi (osmo) vodi se najzanimljiviji razgovor – tema je Proštinska buna i Ciligino sudjelovanje u njoj. Govori se o uzrocima bune, organizaciji seljaka, ponašanju talijanskih vlasti i odnosu prema fašistima, zatim slomu bune i bijegu Cilige iz Istre. U devetom se poglavlju razmatraju pitanja koja su propuštena u prethodnim poglavljima, a u sljedećem se razgovor vraća na revolucionarno djelovanje i aktivnost u Komunističkoj partiji u Zagrebu nakon 1920. Ovdje je posebno

zanimljivo istaknuti Ciligino pripovijedanje o stanju u KPJ-u nakon njezine zabrane 1921. U poglavljima koja slijede (jedanaesto, dvanaesto i trinaesto) govori se o KPJ-u tijekom 20-ih godina, frakcijskim borbama, sudenjima raznim članovima, odnosima s Kominternom i na kraju odlasku u Rusiju. Nažalost, čitatelj je zakinut za opsežniji prikaz Ciligina života u Rusiji i kasniji boravak u sibirskom zatvoru jer je taj dio Ciliga ispričao u intervjuu danom časopisu *Start* 8. 7. 1989., na što se upućuje u knjizi.

U sljedećim se poglavljima (četnaesto i petnaesto) prekida razgovor o Ciliginu životu te se prelazi na rasprave o povijesno-političkim temama: stanju u Europi nakon Drugoga svjetskog rata, američkoj politici, opet o hrvatskom nacionalnom pitanju i Ciliginim idejama o federalističkoj podjeli Jugoslavije, a zatim slijede njegova promišljanja o hrvatskoj emigraciji i Hrvatskom proljeću. Sljedeća dva poglavlja (šesnaesto i sedamnaesto) donose diskusiju oko tada aktualne jugoslavenske političke situacije. Nažalost, često nije jasno između koga se točno vodi rasprava, čitatelj je siguran samo da se s jedne strane nalazi Ciliga, dok nije jasno razgovara li s Brankom Mogo- rović ili Tihomirom Ilijom Zovkom jer urednik nije nigdje naznačio tko je sugovornik. U sljedećem se poglavlju (osamnaesto) diskusija širi na svjetska zbivanja i perspektive, da bi se već u sljedećem (devetnaesto) opet razgovaralo o životu Ante Cilige; obuhvaćen je njegov život od 1936., kada napušta Rusiju, pa sve do 1958., kada se nalazi u Parizu. U tom razdoblju dočekuje njemačku vojsku pri njezinom ulasku u Pariz 1940., biva primljen u audijenciju kod nadbiskupa Stepinca u Zagrebu 1943., godinu poslije odlazi u Berlin, a nakon kraja rata u Rim, gdje se kratko zadržava prije nego se trajnije nastanjuje u Parizu. S ovim se poglavljem završavaju razgovori o Ciliginu životu te opet počinju o povijesti, zatim o svjetskoj i europskoj političkoj situaciji. Zadnja dva poglavlja posvećena su hrvatskim problemima. Prvo se razgovara o hrvatskoj političkoj emigraciji u vrijeme druge Jugoslavije, zatim se ponovo vraća malo u povijest, opet na Kominternu, o klasnim i nacionalnim problemima pa sve do Tita i situacije u Jugoslaviji.

Knjiga nema nikakav pogovor, nego završava kratkim imenskim kazalom. Na kraju knjige nalazimo kazalo poglavlja koje bi trebalo olakšati pronalaženje pojedinih dijelova knjige na koje bi se čitatelj možda htio vratiti i ponovno ih pročitati, ali nam, nažalost, ono neće biti od gotovo nikakve pomoći jer sva poglavlja imaju isti naziv ("Razgovori s Antom Ciligom") iza kojega slijedi broj poglavlja. U samom tekstu se ispod naziva poglavlja

nalazi podnaslov s temama razgovora, ali se taj podnaslov ne pojavljuje u kazalu poglavlja. Knjiga je napisana u obliku razgovora, urednik je radi očuvanja autentičnosti prenio na papir svaku Ciliginu riječ. U toj je želji ipak pretjerao pa tako ponekad dolazi ne samo do ponavljanja, nego je sam tekst potpuno neprilagođen pisanom jeziku. Također nisu izbačene neke uzrečice karakteristične za govorni jezik pa cijeli tekst djeluje “prljavo”, neuredno, ponekad čak i neozbiljno. Usto, urednik nije prilagodio tekst široj publici: tijekom razgovora spominju se mnoge povijesne ličnosti koje su poznate samo usko specijaliziranim čitateljima, a kako nema nikakvoga objašnjenja u podrubnoj bilješci ili na kraju knjige, čitatelj može samo nagađati o kome se radi. Ovo djelo ne možemo smatrati povijesnom knjigom, prije svega stoga jer ga nisu pisali povjesničari, ali i zato jer ono to ne želi biti. S druge ga strane možemo smatrati prvorazrednim povijesnim izvorom koji predstavlja odličan temelj za istraživanje lika i djela Ante Cilige, vjerojatno najneobičnije ličnosti u novijoj istarskoj povijesti, ali ličnosti koja još nema svoju biografiju i koja je gotovo potpuno nepoznata široj publici.

Bojan Horvat

Mate Balota, *Od Raklja do Londre: feljtoni, putopisi, reportaže*, ur. Zoran Milevoj, Labin: Mathias Flacius, 2011., 264 str.

Knjiga *Od Raklja do Londre: feljtoni, putopisi, reportaže* neizmjerljivo je zanimljiva publikacija ne samo štovateljima Mate Balote, već i svim ljubiteljima lijepe pisane riječi. U njoj su skupljeni odabrani članci koje je Mate Balota objavljivao u tisku uglavnom između dva svjetska rata, a podijeljeni su tematski u četiri cjeline. Tako se članci u najvećoj mjeri odnose na istarskoga čovjeka i promjene koje je Balota zatekao u Istri u međuratnom periodu i, razočaran tim promjenama, slikovito ih prenio u pisanu riječ. Sam tekst započinje predgovorom (7-9), odnosno, kako ga urednik naslovljuje, “Umjesto predgovora”, koji je sam po sebi kraći osvrt na knjigu.

Prvi dio, “Rani radovi”, sadrži sedam članaka objavljenih između 1917. i 1923., a započinje “Dopisom iz Raklja” (13) o siromaštvu, nepravdi i potrazi za kruhom kao glavnoj brizi stanovništva u vihoru Velikoga rata. “Od Raše do Pule – pismo od barba Mate” (14-18) tekst je tiskan posljednje ratne